

УДК 821.161.2-3.09«20»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-36>**Віктор РАЗЖИВІН,**

orcid.org/0000-0002-4512-8791

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

(Слов'янськ, Донецька область, Україна) vrazzhivin@i.ua**ЖАНР ХУДОЖНЬОГО РЕПОРТАЖУ У ТВОРЧОСТІ МАКСИМА БЕСПАЛОВА**

Стаття продовжує дослідження творчості сучасного українського письменника Максима Беспалова. Вона досліджує інший жанр, який більш притаманний для літературного доробку письменника. Йдеться про художній репортаж та з'ясування специфіки його функціонування у книгах вітчизняного автора.

Творчі напрацювання Максима Беспалова саме в цьому жанрі налічують кілька книг: «Шлях на край світу», «Ліхте дев'яності; Кузня кадрів. Дніпропетровськ», «Український Шпіцберген», «Усе, що ви знаєте про Ірландію, – правда, але...», «Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм» та «Найкраща книжка про Каміно. Історія дороги з тисячею імен». Останні два тексти є переробленими перевиданнями.

Українська репортажистика веде свій початок ще від 20–30-х років минулого століття, але сучасний успіх відбувся вже за часів незалежності в середині 20-х років XXI століття. Сучасний вітчизняний художній репортаж, оскільки він не мав тягlosti у часовому просторі, пов'язує із запозиченнями з польської школи та курсом «Самовидець», який організувало видавництво «Темпора». Маємо значну кількість теоретичних досліджень жанру: кандидатські дисертації А. Іващук та Л. Шутяк, розвідки А. Бондар, М. Василенко, М. Ковальчик, О. Криштопа, О. Яремчук.

Усі три книги художніх репортажів Максима Беспалова, видані у видавництві «Віхола», протягом 2021–2022 років мають спільні ознаки. Цілісним началом усіх трьох розповідей виступає мудрий і часто дотепний оповідач, який здатний кинути оком туди, куди типовий середньостатистичний турист навіть не подумав зазирнути. Його допитливий погляд дозволяє побачити світ кожного із відвіданих мандрівником місць ніби з середини. Уміння спілкуватися та заводити знайомства в будь-якому середовищі створює для читача ауру присутності та співучасті в авторських відвертих розмовах із місцевими мешканцями, що створює можливість емоційного єднання з обома сторонами діалогу.

Не надто важливо про що пише автор, бо його оповідь завжди рельєфна, ємка, хоча й ніби зшита із окремих історій як клаптикова ковдра, але сповнена внутрішньої єдності. Творча манера Максима Беспалова дозволяє йому створювати цілісну картину показу унікальної краси Ірландії, суворої привабливості Арктики чи специфічного руху прочан Шляхом святого Якова, не вдаючись до якихось специфічних форм чи методів подачі матеріалу. Він надає перевагу щирій розмові з читачем, дозволяючи йому побачити інші світи крізь призму авторської візії та оповідей людей, яких зустрічає на своїй життєвій дорозі.

Ключові слова: жанр, художній репортаж, нон-фікшн, оповідач-мандрівник, образ, моделювання, клаптикова ковдра.

Viktor RAZZHIVIN,

orcid.org/0000-0002-4512-8791

Candidate of Philological Science,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature

Donbas State Teacher Training University

(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) vrazzhivin@i.ua**GENRE OF ARTISTIC REPORTING IN CREATIVE WORK
OF MAKSYM BESPALOV**

The article continues studying the creative work of the modern Ukrainian writer Maksym Bepalov. It explores another genre, which is more typical for the writer's literary work. It is about an artistic reportage and clarification of the specifics of its functioning in the books of the domestic author.

Maksym Bepalov's creative work in this genre includes several books, such as "The Way to the Edge of the World", "The Roaring Nineties; Forge of Personnel. Dnipropetrovsk", "Ukrainian Svalbard", "Everything You Know about Ireland Is True but...", "Ukrainian Svalbard. Bears, Coal and Communism" and "The Best Book about Kamino. The History of the Road with a Thousand Names". The latter two texts are revised reprints.

Ukrainian reportage dates back to the 20s and 30s of the last century, but modern success took place during independence in the mid-20s of the 21st century. Modern domestic artistic reportage, since it did not last in time, is associated with

borrowings from the Polish school and the “Self-Eyewitness” (“Samovydyets”) competition, which was organized by the “Tempora” publishing house. There are a significant number of theoretical studies of the genre: the candidate theses of A. Ivashchuk and L. Shutiak, the studies of A. Bondar, M. Vasylenko, M. Kovalchuk, O. Kryshchop, O. Yaremchuk.

All three books of artistic reports by Maksym Bespalov, published by the publishing house “Vikhola” during 2021–2022, have common features. A wise and often witty narrator acts as the integral beginning of all three stories, who is able to cast an eye where a typical average tourist would not even think to look. His inquisitive look allows him to see the world of each of the places visited by the traveler, as if from the middle. The ability to communicate and make acquaintances in any environment creates for the reader an aura of presence and participation in the author’s frank conversations with residents, which creates opportunities for emotional union with both sides of the dialogue.

It is not too important what the author writes about, because his story is always embossed, and comprehensive, although it seems to be sewn from separate stories like a patchwork quilt, but full of internal unity. Maksym Bespalov’s creative style allows him to create a complete picture showing the unique beauty of Ireland, the harsh appeal of the Arctic, or the specific movement of pilgrims on the Way of St. James, without resorting to any specific forms or methods of presenting the material. He prefers a sincere conversation with the reader, allowing him/her to see other worlds through the prism of the author’s vision and the stories of people he meets on his life’s journey.

Key words: genre, artistic reportage, non-fiction, traveling narrator, image, modeling, patchwork quilt.

Постановка проблеми. Максим Беспалов – постать достатньо відома серед українського літературного загалу. Довгий час працював у журналістиці, зокрема, як зазначено на його сторінці в Українському центрі міжнародного ПЕН-клубу (членом якого він є і дотепер), співпрацював з такими виданнями, як «Новое время», «Історична правда», «Лівий берег», «Вокруг Света», «Bird in flight». Був ведучим щоденного політичного ток-шоу «Наживо» на дніпровському телебаченні (Беспалов, 2020). Однак покинув цю роботу, коли вона перестала приносити йому задоволення. На сьогодні він мандрівник і письменник, побував більше ніж у 70 країнах світу, організовує авторські тури на різні континенти. Як автор художнього репортажу сформувався до 2016–2017 років, коли вийшли три його книги цього жанру у видавництві «Темпора»: «Шлях на край світу», «Ліхіє дев’яності; Кузня кадрів. Дніпропетровськ», «Український Шпіцберген». На початку 30-х розпочав співробітництво з видавництвом «Віхола», опублікувавши текст «Усе, що ви знаєте про Ірландію, – правда, але...». Наступного року редакція «Віхоли» перевидала ще дві його книги «Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм» та «Найкраща книжка про Каміно. Історія дороги з тисячею імен». Вихід одразу трьох книг автора, безумовно, посилив зацікавленість читачів та дослідників його творчістю. З огляду на те, що на сьогодні художній репортаж у вітчизняному літературному процесі є достатньо продуктивним жанром, який має і свого споживача, і видавця, то з’ясування особливостей функціонування художнього репортажу в книгах письменника цілком на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про художній репортаж в Україні сьогодні пишуть науковці і журналісти. Хоча шлях вітчизняної репортажистики досить довгий і веде свій

початок від 20–30-х років ХХ століття, тобто ще від творчості Майка Йогансена, усе ж сучасний успіх відбувся вже за часів незалежності в середині 20-х років теперішнього століття. Враховуючи відсутність безперервного літературного досвіду, його пов’язують із запозиченнями із польської школи та конкурсом «Самовидець», який організувало видавництво «Темпора». Загалом дослідження жанру триває, з’являються розвідки авторів-першопроходців (А. Бондар, М. Василенко, М. Ковальчик, О. Криштопа, О. Яремчук), які й стали його першими дослідниками. У контекст розгляду потрапляють як проблеми жанру в цілому, так і твори окремих авторів. Є й захисти кандидатських дисертацій Антоніни Іващук та Лілії Шутяк, які дотичні до теоретичного обґрунтування існування цього жанрового різновиду репортажу. Однак науковці просуваються в цьому напрямку досить повільно. Художній репортаж на сьогодні ще не став об’єктом серйозних наукових досліджень, які б дозволили вести мову про вичерпність теми. Зокрема й про твори зазначеного автора говорить або він сам у нечисленних інтерв’ю, або ж колеги по перу.

Мета статті – з’ясувати специфіку функціонування жанру художнього репортажу в книгах Максима Беспалова «Усе, що ви знаєте про Ірландію, – правда, але...», «Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм» та «Найкраща книжка про Каміно. Історія дороги з тисячею імен», зрозуміти його особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній репортаж – сучасний продуктивний літературний жанр, який лежить на межі літератури та журналістики, увібравши в себе характерні ознаки обох сфер діяльності. Від журналістики він запозичив інформаційність звичайного репортажу, який будується на документальній основі. Пошук факту, опитування свідків, робота

з архівними документами, вивчення життя героїв та обстановки, у якій вони діють, – речі досить буденні для будь-якого репортажу загалом. Наяв в ньому і звична аналітичність, що проявляється в детальному осмисленні інформації, роботі над темою. Однак художній репортаж – це все ж окремий жанр, який хоча й будується на тих же засадах, що й звичайний репортаж, але відрізняється перш за все своїм обсягом (це все ж не коротке, хоча й осмислене повідомлення новин) і фінансовою складовою (підготовка і написання такого репортажу потребують значних витрат). Великий за обсягом твір з літературними елементами часто нагадує документальний роман чи просто нон-фікшн для прочитання якого потрібен час (Шутяк, 2021: 231). Вітчизняні ЗМІ та й інтернет видання використовують цей жанр нечасто, то ж більшість авторів після зібрання матеріалів вдаються до написання на їх основі книжок, що приносить хоч якісь фінансові компенсації. Серед українських авторів, що зробили собі ім'я в цьому жанрі в останнє десятиліття, Максим Кідрук, Артем Чапай, Олег Криштопа. До цієї когорти можна віднести і Максима Беспалова. Таке право надає публікація його художніх репортажів популярним видавництвом «Віхола», яке більш-менш ретельно ставиться до добору творів для друку. Отже, поява протягом двох років трьох книг письменника може свідчити про певне визнання.

Автор художнього репортажу часто виступає в ролі своєрідного мосту, що пов'язує читача зі світом, у якому йому ще побувати не довелося, або ж навпаки заставляє його знову згадати побачене і відчуті увесь той емоційний сплеск, який супроводжував подорож. Головне завдання – показати не лише місця, а й людей, бо художній репортаж – це своєрідний спосіб порозуміння між народами, адже розповідає про якісь значні соціальні зрушення через людські історії.

Своє творче кредо Максим Беспалов висловив в одному з інтерв'ю після виходу книги про Ірландію: «пишу лише про ті місця, про які просто не можу не писати» (Беспалов, 2021). Усі географічні топоси, де відбувається дія його книг (Каміно, Шпіцберген, Ірландія), – знакові, перш за все, для самого автора. Письменник-журналіст зазначає, що починалося все з якихось блогів чи невеликих текстів, але не обмежувалося цим. На його думку, неможливо написати про те, що не зачепило тебе особисто. Напевне, оцей наскрізь особистісний підхід і приваблює читача. Ми не просто бачимо певне місце чи місцевість, а дивимося на нього очима автора, на якого воно справило неперевершене враження. Беспалов не

прагне до об'єктивності, бо його репортажі не про це. Він абсолютно суб'єктивний, адже намагається відкрити читачеві саме своє Каміно чи свій Шпіцберген. Разом з тим в центрі оповіді не автор, а інші люди, яких письменник-мандрівник зустрічає на своєму шляху подорожнього, їхні історії. Ці оповіді може й не значні, але колоритні, яскраві. Вони гарно сприймаються і, що дуже важливо, залишаються в пам'яті надовго.

Бажання написати книгу про принади Смарагдового острова у автора з'явилося вже після перших відвідин 2013 року, однак книга «Усе, що ви знаєте про Ірландію, – правда, але...» – це результат дев'яти поїздок письменника до цієї країни. Часто його книгу характеризують як специфічний захопливий путівник країною, але видається, що це не зовсім так. Звичайно ж, книга Максима Беспалова може бути добрим порадиником для туриста, який вибудовує собі маршрут, щоб насолодитися найвизначнішими чудесами Ірландії. Однак перед нами не стільки ваш провідник чужою країною, скільки захоплива розповідь про те, що будь-який традиційний чи нетрадиційний туристичний об'єкт – це не лише відвідини, а й ваше вміння бачити. Авторський погляд на речі дозволяє помітити не лише офіційну візитну картку країни, хоча вона теж представлена (достатньо лише перечитати список відвіданих місць), а й відповіді на якісь незначні, часто дратівливі питання, задати які місцевим зважиться не всякий подорожній. Про це досить чітко говорить і сам Максим Беспалов: «Я зрозумів, що багато моїх уявлень про цей острів, а також нав'язані масовою культурою стереотипи насправді мають сенс. Ірландія на перший погляд саме така, якою я очікував її побачити. Утім, якщо заглибитися, від'їхати від уторованих туристичних доріжок, затриматися довше там, де люди зазвичай пролітають або зупиняються лише на каву та придбання сувенірів, якщо нашоросити вуха й уважно придивитися, відкрити серце та розум, можна побачити щось значно більше, насправді цікаве, неймовірне та унікальне» (Беспалов, 2021: 15).

Ірландці Максима Беспалова неймовірно гостинні, дуже люблять спілкування, вміють цікаво розказати історію, іноді навіть трішки прибрехати (за це все одно ніхто не засудить, бо, як відомо, найкращі ірландські брехуни досить часто отримують премії в Швеції – гумор Беспалова), але, що парадоксально, не люблять приїжджих і часто ведуть себе як ксенофоби.

Ірландія Максима – це країна людей, з якими він спілкується під час подорожі. Серед безлічі розказаних історій знайшлося місце і для місцевої

знаменитості Лоуренса Макк'юена, і для звичайної дівчини Ірен, бо ж у кожного порядного митця повинна бути своя голуейська дівчина, і для спостережень за функціонуванням ірландської мови на острові, і для пошуку відповіді на питання, чому тут стали менше садити картоплю, і для людини-коня, що везе автора темної ночі на Тедфесті, і для опису найкращого місцевого пива. Перераховувати можна багато, бо Ірландія – країна, яка здатна подарувати мандрівнику цілу купу непересічних вражень. Читаючи книгу, розумієш, що не надто важливо, про що саме конкретно пише Максим Беспалов. Приваблює не тільки текст, а й авторська любов до цієї країни, ненав'язлива манера спілкування з читачем та безмежна довіра до співрозмовника, з яким письменник ділиться навіть якимись суто особистими речами. Його Ірландія – прекрасна, комфортна, унікальна, але не ідеальна: «Любити – це не тільки зачаровуватися гарним, але й розуміти та прощати недоліки» (Беспалов, 2021: 261).

Дещо інакше виглядає оповідь про Свальбард, так це місце, за твердженням Максима Беспалова, називає майже увесь світ. Обновлено книга «Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм» – це ніби поєднання двох окремих історій, що сплітаються в єдиному тексті. Перша з них – це перипетії поїздки автора на цей острів у липні 2016 року. Його особисті враження від мандрівки малолюдною дикою північною природою, захопливий опис її суворої краси: фіордів, льодовиків, особливого унікального тваринного і рослинного світу. Друга ж, уже традиційно, – це історії тих людей, яких письменник зустрів тут або ж які знайшли його. З огляду на цілісність тексту і його впливу на читача обидві складові рівнозначні і мають своє непохитне місце і свою вагу.

Парадоксальним для необізнаної людини виглядає авторське бажання віднайти на норвезькому Шпіцбергені українські сліди. Однак насправді вони там є, бо норвезький він лише формально, а значна частина його мешканців за паспортами та громадянською приналежністю – наші земляки. Першопочаткове відчуття радості від зустрічі зі своїми, переполює подорожнього. Чуємо сповіщення гіда і на душі однозначно теплішає: «Баренцбург! Населення – 450 осіб, з яких 85 відсотків – українці...» Доповнює ідилічну картинку й зустріч із земляком не ресепшені готелю:

– «О, наші приїхали! – радо зустрів нас хлопець... – Я сам з Донецька!» (Беспалов, 2022: 19).

Однак воно не тримається занадто довго і легкий гумор чи насмішка вже підказують автору рішення взяти назву в лапки, щоб відобразити

сьогодення. Звичайно ж, є наші сліди на острові, щось змінюється як, наприклад, в історії про Тимофія Рогожина, проте більшість мешканців острова – це анахронізм. Вони духовно застрягли в епосі радянських часів вісімдесятих-дев'яностих років, символом яких для мешканців стало закинута (на місцевий лад законсервована) селище шахтарів Піраміда. Комунізм в окремо взятому місці – такий собі світлий маячок із минулого, адже тоді грошей на острові практично не було. Це не просто спогад, це надійний маркер, який, як і бюст Леніна, і постійні відсилання до історії, позначає і російський політичний наратив, і цілком сформованого гомо советікуса.

От і виходить, що наших наче й багато, але український дух тут однозначно втілений в інших деталях, зокрема в клумбах у вигляді цегляних ромбиків, які ще й досі помітні біля будинків у напівзакинутому селищі. Як зазначає автор, «... ці кілька квадратних метрів і стали для мене наочним доказом існування Українського Шпіцбергену, мініатюрної української республіки на північ від Полярного кола. З обмовкою, що хоч це й Україна, проте Радянська. І всі ті українці, що вже у XXI столітті живуть на Шпіцбергені, старанно розбудовують навколо себе під наглядом «старших братів» таку просту та зрозумілу зону комфорту – УРСР» (Беспалов, 2022: 113-114).

В останній книжці Максим Беспалов розкриває феномен Шляху святого Якова. Святе місце, про яке вже не один раз писали навіть вітчизняні письменники, які, як відомо, завжди на все відгукуються запізно. Цей класичний паломницький маршрут з тисячолітньою історією для безлічі людей став означати набагато більше, ніж релігійне дійство, тобто подорож до мощей апостола. Звичайно ж, класична сторона прощі зберігає своє значення для вірян і дотепер, але сам автор зізнається, що проходив дорогою до Сантьяго багато разів, відчуваючи перш за все свою близькість чи навіть духовну спорідненість не стільки з Богом, скільки з іншими паломниками. Іноді видається, що головне для тих, хто торує цей шлях, – пошук у суто релігійному ритуалі якогось більш глибокого внутрішнього сенсу, намагання звірити свій кожний життєвий крок із цією вічно заповненою пересічними й унікальними людьми дорогою. Напевно, це одне з небагатьох місць на планеті, де кожний подорожній відчуває свою належність до високого духовного дійства. Письменник дуже вдало підсумовує своє бачення шляху, стверджуючи, що, дійшовши кінця дороги, палігрим впевнений – він знає про Каміно все! Проте досить пройти кільком місяцям чи року і людина знову

їде до Сантьяго. Паломництво Шляхом святого Якова – це не подорож дорогою обраних, це ваш стиль життя.

Висновки дослідження. Усі художні репортажі Максима Беспалова об'єднують перш за все непересічна постать автора, який із допитливістю знавця здатний показати читачеві те, про що інші мандрівники загалом навіть не знають. Автор часто суб'єктивний і цим близький до європейського репортажного дискурсу. Його книги європоцентричні і запросто можуть слугувати містком між Україною та іншими країнами Європи. Художні репортажі Максима Беспалова нагадують клаптикову ковдру, що зшита із його власної історії та оповідей інших людей, яких він зустрі-

чає під час мандрів. Причому випадку з Ірландією чи Каміно ми маємо в результаті сучасну дизайнерську роботу, де кожен шматок ретельно підібраний. А от Шпіцберген зшитий, як і бабушин виріб, із того, що залишилося. Видається, що автор належить до тієї когорти людей, які не уявляють життя без дороги: «Велике – завжди поруч, треба лише вирушити в дорогу, бо той, хто сидить на місці, навіки залишиться приземленим» (Беспалов, 2022: 157).

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в порівнянні варіантів творів, які перевидавалися в 2022 році з первинними версіями, зокрема цікавим виглядає дослідження питання про те, які суттєві зміни вносилися і чому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалов Максим. Український центр міжнародного ПЕН-клубу. URL: <https://pen.org.ua/members/bespalov-maksym> (дата звернення 27.09.2023).
2. Беспалов М. Найкраща книжка про Каміно. Історія дороги з тисячею імен. Київ : Віхола, 2022. 352 с.
3. Беспалов М. Пишу про ті місця, про які я просто не можу не писати. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=1132&lang=1> (дата звернення: 25.06.2023).
4. Беспалов М. Український Шпіцберген. Ведмеді, вугілля та комунізм. Київ : Віхола, 2022. 184 с.
5. Беспалов М. Усе, що ви знаєте про Ірландію – правда, але... Київ : Віхола, 2021. 320 с.
6. Криштопа О. Час рушати у світі. URL: <https://lysty.net.ua/kryshytopa/> (дата звернення: 25.06.2023).
7. Шутяк Л. Художній репортаж в українських друкованих та онлайн-ЗМІ (особливості розвитку жанру). URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2761/Shutyak2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.06.2023).

REFERENCES

1. Bepalov Maksym (2020) Ukrainskyi tsentr mizhnarodnoho PEN-klubu. [Ukrainian center of the international PEN club]. URL: <https://pen.org.ua/members/bespalov-maksym> [in Ukrainian].
2. Bepalov M. (2022) Naikrashcha knyzhka pro Kamino. Istoriia dorohy z tysyacheiu imen [The best book about the Camino. The history of the road with one thousand names] Kyiv : Vikhola - Kyiv : Vikhola. 352. [in Ukrainian].
3. Bepalov M. (2021) Pyshu pro ti mistsia, pro yaki ya prosto ne mozhu ne pysaty [I write about those places that I simply cannot help but write about]. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=1132&lang=1> [in Ukrainian].
4. Bepalov M. (2022) Ukrainskyi Shpitsberhen. Vedmedi, vuhillia ta komunizm [Ukrainian Svalbard. Bears, coal and communism.]. Kyiv : Vikhola - Kyiv : Vikhola. 184. [in Ukrainian].
5. Bepalov M. (2021) Use, shcho vy znaiete pro Irlandiiu – pravda, ale... [Everything you know about Ireland is true, but...] Kyiv : Vikhola - Kyiv : Vikhola. 320. [in Ukrainian].
6. Kryshytopa O. (2018) Chas rushaty u svity [It's time to go to the worlds]. URL: <https://lysty.net.ua/kryshytopa/> [in Ukrainian].
7. Shutiak L. (2021) Khudozhnii reportazh v ukrainykykh drukovanykh ta onlain-ZMI (osoblyvosti rozvytku zhanru) [Feature reporting in Ukrainian print and online mass media (features of genre development)]. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2761/Shutyak2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].